

ТЕНДЕНЦІЇ КУЛЬТУРОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ В ЗАРУБІЖНІЙ ШКОЛІ

«Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти» (2001) окреслюють головні принципи мовної політики: перетворення багатого європейського спадку мов і культур із перешкоди у спілкуванні на джерело збагачення та розуміння; краще оволодіння сучасними мовами для полегшення спілкування, взаємодії, взаєморозуміння і співпраці; запровадження єдиних вимог для подальшої співпраці та координації національної політики у галузі викладання та вивчення сучасних мов [3]. Усе це становить той соціально-культурний контекст, в якому формується високий рівень культуромовної особистості вчителя, що виступає запорукою національного поступу. Мовна освіта ХХІ ст. у кожній країні має на меті формування національно свідомої мовної особистості, яка володіє ефективними комунікативними стратегіями, генерує національно-культурні надбання власного народу, вільно орієнтується в інформаційно-технологічному просторі.

У межах статті розглянемо основні тенденції культуромовної підготовки вчителя рідної мови у вищих навчальних закладах США, Великої Британії, Франції, Німеччини. Джерельною базою слугують дисертаційні та монографічні дослідження, журнальні публікації Н. Абашкіної, Н. Авшенюк, О. Бикової, О. Глузмана, Л. Зязюн, О. Кузнецової, Л. Лабазіної, Л. Пуховської, О. Юриної та ін.), каталоги навчальних закладів, подані на відповідних Інтернет-сайтах.

У *США*, в державі, яку визнають центром світової лінгвістики, виховання високої мовної культури є пріоритетним. Сенат пильно стежить за розвитком англійської мови як єдиної офіційної мови. Американська владна еліта добре пам'ятає про витoki державного становлення на основі розвитку політичної та мовної систем. Тут шанується «Закон про народну освіту з метою національної оборони» (1957 р.), за яким 60 відсотків навчального часу в середній школі відводилося риторизованій філологічній підготовці, а пріоритетним було визнано розвиток готовності дітей до мовленнєвого впливу й розуміння мовленнєвого тексту. З метою досягнення високих стандартів якості освіти 48 штатів у 2000 році запровадили підсумкове тестування випускників, а 36 штатів почали систематично оприлюднювати спеціальні звіти про успішність учнів у кожній школі [5]. Підвищені вимоги до володіння нормативним англійським мовленням (Official English) зумовили появу численних інститутів, де працюють над технологією виправлення небажаного акценту (Foreign Accent Improvement, Foreign Accent Reduction) для забезпечення успішної кар'єри в суспільстві [2].

Такі заходи, безумовно, впливають на підготовку вчителів рідної мови. Для отримання ступеня бакалавра і магістра студентам-філологам у вищих навчальних закладах пропонується широкий спектр курсів з різних

галузей літератури, мови, філософії, культурології:

– творче, доказове, аналітичне письмо, філософія і література, література і суспільство, прикладна і комп'ютерна етика, історія музики, американське класичне кіно, вступ у культурну антропологію, критичні роздуми (відділення англійської мови і філософії університету м.Дрексела (Філадельфія));

– історія англійської мови, семантика і походження слів, експериментальна, історична та сучасна фонетика й фонологія, граматики, соціолінгвістика, порівняльна філологія, лінгвістика тексту, філософія, богослів'я, музика, історія мистецтва, театру і кіно, соціальна історія, комп'ютерні технології в гуманітарних науках (відділення англійської мови університету у м. Глазго);

– для додаткової спеціалізації – курси педагогічної культури, англійської мови і мистецтва (Вашингтонський університет); курси сучасного мистецтва, психології спілкування, традиційних культур Європи, зовнішньої політики США (Мідлберський коледж); курси історії мистецтва і класичної та сучасної американської літератури, теорії мистецтва і творчості (Дартмутський коледж).

Важливого значення набуває систематичне збагачення словникового запасу і стилістичних засобів мови, здатність ефективно вдосконалювати свій мовленнєвий досвід у різних ситуаціях; вивчення англійської мови і літератури як засобів естетичної досконалості і джерела духовного збагачення; дослідження семантичного наповнення слова, фрази, тексту фольклору, художньої, публіцистичної літератури; проведення аналітичних студій за етимологічними, філософськими словниками, довідниками, енциклопедіями; створення коротких історій, есе тощо.

Значна роль в американських університетах приділяється полікультурній освіті, спрямованій на підготовку молоді до життя у все більш багатонаціональному й полікультурному середовищі. Каталоги навчальних закладів засвідчують, що шанувальникам рідної мови пропонуються цікаві спецкурси з грецької культури, лінгвокультурології, антропологічної лінгвістики, психо- і соціолінгвістики. Студенти досліджують мовну ситуацію, мовну політику, процеси контактування різних мов і культур, соціальні норми мовленнєвої поведінки. Для опрацювання складних культуромовних питань залучаються роботи культурологів, соціо- та етнолінгвістів У. Лабова, К. Леві-Строса, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Д. Хамса, Н. Хомського та ін. У навчальному процесі використовуються інноваційні словники-довідники, зокрема, словник агнонімів (слів-незнайомих), електронний тлумачний словник англійської мови Merriam-Webster's collegiate dictionary [<http://www.m-w.com/thesaurus.htm>], який систематично поповнюється новими словами тощо [детальніше п. 9; 7, С. 90-101].

Виховання культуромовної особистості майбутнього вчителя-словесника супроводжується шляхом «шліфування» мовної, комунікативної, лінгвокультурознавчої компетенції, культури фахового

спілкування, розвитку вмінь слухати, розуміти й аналізувати позицію співбесідника, вироблення власного бачення проблеми тощо. Показовим є читання у навчальних закладах курсів мовленнєвої комунікації, риторики, іміджології, що сприяє розвитку філологічного чуття й мовленнєвої майстерності, опанування цілого спектру риторичних прийомів, зокрема вивчення ораторських здібностей промовця, його зовнішнього вигляду тощо (Монтклеарський університет).

Опрацьовані матеріали сайтів вищих навчальних закладів дають можливість зробити висновок щодо актуальності у підготовці майбутніх учителів-філологів курсів американської белетристики, літературної критики, шекспіріани, критичного аналізу тексту, театрального мистецтва (Школа педагогіки Саутгемптонського університету). Особливого значення надається театралізації творів В.Шекспіра як формі перевірки знань літературного тексту. Студенти аналізують ідейну насиченість, стилістичні особливості мови творів, соціальний та історичний контекст, варіанти сучасної інтерпретації тексту, навчаються імпровізації, драматизації, проведенню рольових ігор. Така форма розкриття творчого потенціалу цілком можлива в українських ВНЗ.

Креативно-інноваційна стратегія організації навчального процесу спрямована на зміну лекційних стратегій; вони орієнтовані на співтворчість і співроздуми лектора й аудиторії. Запроваджуються лекції-діалоги, лекції-візуалізації, лекції-дискусії. Практичні і семінарські заняття наповнені різноманітними формами і методами активного навчання, роботою в малих групах (проблемні групи, «мозковий штурм», метод аналізу конкретних ситуацій, метод «акваріуму»). Використовуються проблемні медіатехнології (аналіз сюжету, ситуацій, характерів персонажів, авторської позиції, зіставлення різних позицій), евристичні, дослідницькі методи (перевірка гіпотез, моделювання) з опорою на ігрові завдання, театралізовані «постановки».

Магістерська підготовка, що здійснюється на основі бакалаврської упродовж двох років, відзначається гнучкістю, варіативністю, посиленням прагматичної спрямованості й завершується написанням дослідницької роботи за спеціальністю. Для здійснення педагогічної діяльності: студенти-випускники пишуть есе, тобто роздуми про природу, значення та шляхи ефективного навчання мови та літератури.

Сучасна *британська* педагогічна освіта з її поєднанням свободи вибору та гнучкості спирається на Стандарт кваліфікованого вчителя (2002), Кодекс професійних цінностей і характеризується компетентнісно-орієнтованим підходом. «Пріоритетом фахової підготовки, – доводить відомий порівняльний педагог Л. Пуховська, – є досконале і різноманітне вивчення насамперед рідної, а також інших європейських мов з перспективою переходу до двомовності або багатомовності, виховання у майбутніх учителів свідомості громадянина Європи» [6, 33, 37, 75]. Аналіз наукових праць дає можливість окреслити професійні риси сучасного вчителя англійської мови і літератури як «учителя-інтелектуала», «учителя-

творця», «учителя-новатора». Він повинен мати глибокі знання з фаху і предмета спеціалізації, бути широко обізнаним у наукових дослідженнях, пов'язаних з методикою викладання словесності, вміти використовувати методи проблемного навчання, творчо, критично й аналітично мислити, приймати оптимальні рішення.

Національний курікулум підготовки вчителя до викладання англійської мови і літератури у середній школі, згідно з дослідженням Н. Авшенюк, містить характеристику спеціальнопредметних і педагогічних знань та розумінь (тобто вмінь ідентифікувати й оцінювати), необхідних майбутньому вчителю для забезпечення навчальних досягнень учнів з англійської мови і літератури, методів ефективного викладання й оцінювання [1, 135-140].

Спектр обов'язкових компетентностей об'єднується навколо таких головних вимог до вчителя: знати і розуміти принципи усної та письмової мови як системи; розуміти мову як соціальний, культурний та історичний феномен, володіти знаннями про тексти і критичними підходами до них. Студентам «не нав'язують знання», їх навчають критичному аналізу і вмінням практично перевірити все те, про що вони дізналися на лекціях. *Загальні мовленнєві компетенції* виявляються в ефективному усному й письмовому спілкуванні та його усвідомленому сприйнятті, використанні для розумового, навчального та особистісного розвитку. Ефективність *комунікативних компетенцій* з'ясовується шляхом читання і сприйняття простих і складних текстів, розуміння семантичного значення контексту, доцільного використання правил граматики, написання різножанрових текстів у звичному форматі і самостійного створення усних і письмових текстів, призначених для певної аудиторії, їх критичного аналізу, вияву вмінь спілкуватися з різною аудиторією, безперервної адаптації мовлення до потреб та інтересів різних співрозмовників. З цією метою у вищій освіті успішно реалізується дизайн-програма «Діалог», модулі «Мова, текст та контекст», «Англійська мова в часі та просторі».

Формування *мовної і лінгвістичної компетенції* спрямоване на опанування природи і значення літературної англійської мови як засобу комунікації і навчання, соціального, культурного та історичного явища, особливостей її лексикології, фонетики, графіки, граматики тощо. *Літературознавча компетенція* студентів реалізується у вияві вмінь аналізувати художні тексти різних жанрів часів Ренесансу, Реставрації, романтизму, двадцятого століття, студіювати літературно-критичні праці, викладати драматургічну спадщину В. Шекспіра.

Методична підготовка майбутніх учителів побудована з урахуванням Національного навчального плану з англійської мови та літератури щодо аудіювання, говоріння, читання та письма, а також інновацій у педагогіці і психології. Серед компонентів *методичної компетенції* вчителя-філолога виокремлюються зокрема такі, що є важливими і для підготовки вчителів української мови: *здатність* заохочувати учнів до читання, роботи з літературними текстами, аналізу повідомлення засобів масової інформації,

створення текстів публіцистичного жанру; *формування* в учнів орфографічної і граматичної компетентності, пунктуаційної грамотності; *використовування* під час викладання англійської мови інформаційних та комунікаційних технологій; *здійснення моніторингу* і оцінювання навчальних досягнень учнів з англійської мови і літератури, а також власної викладацької діяльності [10, 138-140].

Поряд із традиційними лекціями, семінарами, на які виділяється третина навчального часу, у вищих навчальних закладах практикуються дискусії, т'юторські заняття, рольові ігри, моделювання, наукові майстерні, впроваджуються модульні технології, методичні презентації, здійснюється мікровикладання, що допомагає студентам продемонструвати й «відшліфувати» ораторські та комунікативні здібності.

Яскраво виражена національна специфіка освітньої системи «матері мистецтв» **Франції** під впливом динамічного оновлення технологій, зростаючої інтелектуалізації праці теж набула гнучкості, варіативності, відкритості, орієнтації на неперервність освіти, професіоналізацію педагогічної підготовки.

У країні добре шануються мовно-культурні цінності. Це підтверджують і слова Жана Дюгура: «Якщо існує загроза для мови народу, це означає, що є загроза і для існування держави». Ще на початку ХІХ ст. у Франції лише третина населення володіла французькою мовою. У якнайкоротший час уряд розробив програму і виділив значні кошти для утвердження французької мови.

І дотепер захист і розвиток національної мови узаконено у сфері мовної політики: лише за останні десятиліття у країні прийнято три таких закони. Наприклад, у 1975 р. було прийнято закон, що вимагав обов'язкового вживання французької мови у діловому спілкуванні, що стосувалося продажу товарів чи послуг для населення. Відомо, що авіакомпанію British Airways, яка друкувала авіаквитки англійською мовою, у 1977 р. було притягнуто до судової відповідальності та сплачено величезного штрафу за невиконання цього закону [12].

Існують навіть правила використання французької мови, що затверджуються законами, декретами, постановами і підписуються президентом Республіки. Систематично поповнюється список чужоземної лексики (див. сайт www.culture.fr/culture/dg1f), яку не доцільно вживати в офіційних документах. Діяльність Національного комітету з етики спрямована на постійне «очищення» мови від американізмів, германізмів, жаргонізмів. Уживання у навчальних закладах і державних засобах масової інформації англійських слів і виразів замість існуючих французьких, – зазначає Л. Зязюн [4], – карається значними грошовими штрафами.

Щорічно, з 1993 р. у державі проводяться Національні диктанти; систематично розглядаються звіти уряду про мовну ситуацію у Франції. Здійснюється захист інформаційного простору держави, за яким пропорція створених або виконаних музичних творів національною мовою має становити мінімум 40 відсотків. А гімн Франції – «Марсельезу» згідно

державних настанов напам'ять мають знати навіть діти шестирічного віку.

Аналіз наукових джерел показує, що вчителеві рідної мови у цій країні властиві риси національно свідомої, духовно багатой мовної особистості і компетентного фахівця: висока національна свідомість і самосвідомість, вишукане володіння французькою мовою, гнучкість, варіативність підготовки, орієнтація на неперервність освіти, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення. На змісті, формах і методах професійної підготовки майбутніх учителів рідної мови позначаються новації і потреби суспільства у вихованні національно-мовної еліти.

Саме турбота про збагачення учнівської і студентської молоді знаннями рідної культури, виховання у них толерантності й поваги до національної самобутності інших народів, формування етнокультурознавчої компетенції спонукала французьких педагогів запровадити в університетах і середніх школах вивчення елементів лінгвокультурології. Заняття з мовних і літературознавчих курсів, як засвідчують наукові дослідження, наповнюються високохудожніми, естетичними текстами, що стосуються вияву менталітету, національних реалій. Замість попередньої переважної орієнтації на засвоєння граматичних структур тепер увага звертається насамперед на оволодіння навичками живої мови, необхідної для безпосереднього спілкування [8]. Культивуються місцеві фольклорні, етнографічні, літературні й історичні традиції, інтенсивно розвивається і лінгвогеографія, що відображається у серії «Лінгвістичних і етнографічних регіональних атласів Франції» та багатьох лінгвоетнографічних працях.

Актуалізується і завдання розвитку комунікативної компетенції майбутнього вчителя-словесника. Широке використання на заняттях медіазасобів (преси, телебачення, кінематографу, радіо, Інтернету) або й читання відповідних курсів покликане сприяти формуванню, розвитку й удосконаленню навичок розмовної мови, вимови і граматики, критичного мислення, розширенню світогляду.

Глибоко шанують та культивують рідну мову і свої традиції у *Німеччині*. Кодифікована літературна мова завойовує провідне місце у німецькому суспільстві. Вона відзначається нормованістю, соціальною широтою використання і є обов'язковою для всього населення. Саме «... в рідній мові струменить уся близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ», – стверджував німецький філософ Г. Гадамер. Таким чином, лінгвістична підготовка майбутніх учителів рідної мови відображає ідеї гуманістичної педагогіки і психології, філософії діалогу культур. Мовна компетенція студентів формується у розрізі взаємостосунків мови, етносу, етнокультури на основі змістовно орієнтованої граматики, витоки якої були закладені у працях відомого німецького лінгвіста Л.Вайсгербера.

Лінгвістична компетенція студентів-філологів враховує особливості сучасної мовної ситуації у країні, яка відзначається помітною інтелектуалізацією мови, проникненням до її складу англійських запозичень на позначення термінів політики, науки, міжнародних відносин,

військової справи, спорту, інтернет-термінів і водночас нехтуванням мовною нормою. Глобалізоване сьогодення диктує запит на вчителів, котрі вміють впливати на оточуючих не лише мовною правильністю, а й логічно-композиційною змістовністю, тому підвищується роль комунікативно-діяльнісної компетенції. Її розвиток здійснюється в курсах культури мови, педагогіки комунікативних засобів (преси, радіо, телебачення). Культурознавча компетенція поглиблюється на основі курсу народознавства, який, за А. Турчиновим, враховує культурну своєрідність федеральних земель та історію сучасної культури.

Тенденція до збільшення обсягу самостійної індивідуальної роботи студентів зумовила зміни у формах занять і методах навчання: отримали поширення оглядові лекції з фундаментальних розділів навчальної дисципліни, читання лекцій кількома викладачами (для забезпечення інтегрованого підходу до комплексного розгляду навчального матеріалу), «ілюстративні лекції» (коли для висвітлення окремих питань студентам пропонуються мікродискусії). Під час семінарів проблемного характеру використовуються «метод моделювання ситуацій», ділові ігри, мікровикладання (тренінги), дослідницькі дискусії тощо. Змінюється і ставлення до навчання. Інноваційні заняття, розвинута система консультацій вимагають систематичної підготовки їх учасників, стимулюють розвиток творчої мислительної активності, вироблення здатності до глибокого аналізу фактів, критичних суджень.

Отже, за результатами дисертаційних і монографічних досліджень, освітніх документів, каталогів ВНЗ, поданих на сайтах інформаційної сітки Internet, встановлено, що сучасний етап реформування вищої професійної освіти у США, Великій Британії, Франції, Німеччині характеризується позитивними тенденціями:

- формується гуманістична парадигма освіти, що спрямовується на «діалог культур», вдосконалення професійної підготовки вчителя рідної мови відбувається на основі ідей неперервної освіти, сучасних інформаційних технологій та компетентісно-орієнтованого підходу;

- пріоритетом фахової підготовки визнано досконале вивчення рідної мови, лінгвоестетики і словесності, опанування мови як засобу соціального, культурного та історичного явища; знання кількох іноземних мов, формування мовної, лінгвокультурознавчої, комунікативної, літературної, методичної компетенцій;

- спостерігається відкритість до впровадження інтегрованих курсів мови, літератури і мистецтва, практичної стилістики, аналізу тексту і масмедіа, філософії та історії національної освіти, соціальної педагогіки, вікової та педагогічної психології, психології спілкування й розвитку, професійної етики, які спрямовані на формування когнітивізму, прагматизму, творчого і критичного мислення, розвиток пізнавально-ціннісної орієнтації особистості, її риторичної культури;

- урізноманітнюються практико-орієнтовані та індивідуалізовані форми і методи активного навчання студентів: виконання творчих робіт,

написання рефлексивних щоденників, публічна презентація проектів, театралізація, проведення дослідницьких дискусій, т'юторських занять, наукових майстерень, мікрОВикладання.

У зарубіжних країнах поширюється концепція формування професійно компетентного вчителя рідної мови і літератури, готового працювати у прагматично-інформаційному суспільстві, наявна тенденція до збереження національних виховних традицій, зростає авторитет культуромовної особистості, пріоритетного значення набуває розвиток творчої індивідуальності студента. Позитивно сприймаючи зарубіжний досвід, враховуємо, що якісне збагачення змісту складових системи професійної підготовки майбутніх учителів української мови важливо здійснювати з урахуванням власних національно-освітніх традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авшенюк Н.М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2005. – 235 с.
2. Вишневецкая Г.М. Межкультурная коммуникация, языковая вариативность и современный билингвизм // Педагогический вестник. – 2003. – №1. <http://www.yspu.yar.ru/vestnik.htm>.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – С. 8.
4. Зязюн Л.І. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції: Монографія. – К., Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – 88 с.
5. Образование – ключевой фактор социально-экономического развития США в ХХІ веке // Университетская информационная система «Россия» [Цит. 27.02.2005]. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <[http://www.budgetrf.ru/Publications/magazines/vestnik sf/2001/](http://www.budgetrf.ru/Publications/magazines/vestnik_sf/2001/)>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
6. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: Монографія. – К.: Вища школа, 1997. – 180 с.
7. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: Монографія.–Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
8. Юрина Е.Н. Историко-педагогические функции французского языка. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: 3.11.2003: <<http://rspu.edu.ru/li/journal/yurina>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
9. Central Washington University. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <www.cwu.edu/>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
10. Initial Teacher Training National Curriculum for Secondary English. – L.: DFEE, 1998. – 16 p.
11. The National Curriculum. English. – L.: DFEE, 1998. – 18 p.
12. James E.Jacob and David C.Gordon. Language Policy in France // Language Policy and National Unity. – S.l.: Rowman and Allanheld, 1985. – P. 119.